

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΚΩΣΤΑΡΑΣ, Ἀθῆναι

Η ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΧΘΟΝΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ Μ. HEIDEGGER

Ὁ Martin Heidegger εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους διανοητὲς —ἂν ὅχι ὁ σπουδαιότερος— τοῦ αἰῶνα μας. Γεννήθηκε τὴν 26.9.1889 στὸ Μέσκιρχ, περιοχὴ τῆς Βάδης, τῆς Γερμανίας καὶ πέθανε τὴν 12.5.1976 στὴ γενέτειρά του¹. Ἔφησε πλούσιο καὶ πολυδύναμο συγγραφικὸ ἔργο. Σὲ τοῦτο τὸ ἔργο, ὅπως καὶ στὶς πανεπιστημιακὲς του παραδόσεις, ἀναχωνεὺει ὅλη τὴν προηγούμενη φιλοσοφικὴ παράδοση καὶ ὀριοθετεῖ τὶς δυνατότητές της. Ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία, καὶ ἰδιαίτερα ἡ προσωκρατικὴ, τὸν εἴλκυσαν περισσότερο. Ἀγωνίζεται ὥστόσο νὰ τὶς ὑπερβεῖ².

Ἀπὸ τὰ ἔργα του ἀναφέρονται ἐδῶ τά: *Εἶναι καὶ χρόνος, Δρόμοι τοῦ δάσους*, *Ἡ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὴν ἀλήθεια*, *Εἰσαγωγὴ στὴ Μεταφυσική*, *Ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς διανοήσεως*, *Ὁ Κὰντ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς Μεταφυσικῆς*, *Νίτσε*, *Σχόλια στὴν ποίηση τοῦ Χαίλντελιν*, *Τί εἶναι φιλοσοφία*, *Τί σημαίνει σκέπτεσθαι*, *Ταντότητα καὶ διαφορά*. Καὶ τὸ ἄλλο, ὅμως, συγγραφικὸ ἔργο —καὶ εἶναι πράγματι ὀγκῶδες— παρουσιάζει εἰδικὸ φιλοσοφικὸ ἐνδιαφέρον³.

* * *

1. Ὁ φιλοσοφικὸς λόγος τοῦ Heidegger εἶναι βαθύς. Μερικοὶ τὸν θεωροῦν σκοτεινὸ καὶ τὸν συγκρίνουν μὲ τὸν ὀχλολοῖδορο διανοητὴ τῆς Ἐφέσου, τὸν προσωκρατικὸ Ἡράκλειτο. Ὑποχρεώνεται ὁ μελετητὴς νὰ παρακολουθεῖ ὑψιπετεῖς συλλήψεις καὶ νὰ μοχθεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ μὴ λεγόμενο.

1. Βιβλιογραφικὸ καὶ βιογραφικὸ ὑλικὸ μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ μελετητὴς στὶς σσ. 191-209 καὶ 234-238 τοῦ ἔργου μου: *M. Heidegger, ὁ φιλόσοφος τῆς μερίμνης: Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ὑπάρξεως*, Ἀθῆναι, 1973¹, 1986⁷.

2. Ο. Röggeller, *Der Denkweg Martin Heideggers*, Pfullingen 1963, σσ. 32 κ.ἑξ.

3. Βλέπε Χ. Μαλεβίτση, *Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χαίλντεγκερ*, Ἀθήνα 1984, σσ. 119 κ.ἑξ.
Ὁμοίως Γ. Μποζώνη, *Σύγχρονα φιλοσοφικὰ θεωρήματα*, Ἀθήνα 1983, σσ. 28-31.



Ἄλλωστε «ἡ διδασκαλία ἐνὸς διανοητῆ εἶναι αὐτὸ ποὺ δὲν εἶπε μέσα σ' αὐτὸ ποὺ εἶπε»⁴, ἀφοῦ «ἓνας στοχαστῆς λειτουργεῖ οὐσιαστικότερα ἐκεῖ ὅπου ἀμφισβητεῖται καὶ ὄχι ἐκεῖ ὅπου γίνεται παραδεκτός»⁵. Ὁ Heidegger εἶναι ὕψιστα ἀμφιλεγόμενος καὶ γι' αὐτὸ ἐπικαιρός. Ἡ σκέψη του εἶναι προβληματισμός, ζήτηση, ἔρευνα, πάντοτε καθ' ὁδὸν (*unterwegs*) καὶ ἔχει συγχρόνως μιὰ πολυσήμαντη προδρομικὴ λειτουργία: κρατεῖ σὲ διαρκῆ ἐγρήγορση τὸ λογισμό. Γι' αὐτὸ τὰ ρήματά του εἶναι καρποφόρα, ἡ ἀπήχησή τους βαθειὰ καὶ ἡ ἐπίδρασή τους ἀναντίλεκτη. Μὲ τὸν γνήσιο στοχασμό του ἀνέσυρε τὴν σύγχρονη διανόηση ἀπὸ τὴν ἡσυχὴ νωθρότητα καὶ τὴν ἐπανεφέρε στὴν ἀρχέγονη κοίτη της.

Ὁ φιλόσοφος τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ κομίζει σὲ καιροὺς χαλεποὺς μιὰ ὕψηλὴ φιλοσοφικὴ παιδεία. Ἡ ὁποία σκοπὸ ἔχει νὰ βιώσει τὸ ἀ-νόητο βάθος τοῦ ὄντος.

* * *

Ἡ γνήσια φιλοσοφικὴ δημιουργία πηγάζει ἀπὸ τὸ ἀπ-ουσιάζον οὐσιώδες. *Ῥήγνυται* ὡς ἀκαταπάλαιστη νοσταλγία ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ εἶναι ἡ μοναδικὴ παρ-ουσία τοῦ οὐσιώδους. Ἐδῶ οἰκεῖ ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμός. Ὁ ὁποῖος βοηθεῖ τὸν ἄνθρωπο νὰ ἐπιστρέψει στὴν γενέθλια γῆ τοῦ εἶναι, ἀπ' ὅπου ἐκπατρίστηκε. Βέβαια ὁ στοχασμός ἢ ὁ ἐπαναστοχασμός τοῦ νοήματος (*das besinnliche Nachdenken*) ἔρχεται πολὺ ἀργά. Μακρόχρονη ἄσκηση, συστηματικὴ καλλιέργεια, ὑπομονητικὴ *συλλογὴ* ὁδηγοῦν σὲ βαθμιαία ὥριμαση. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ γνωρίζει νὰ περιμένει «ὅπως ὁ γεωργὸς περιμένει νὰ φυτρώσει ὁ σπόρος καὶ νὰ ὠριμάσει»⁶. Τὸν φιλόσοφο βοηθεῖ κατ' ἀρχὴν ἡ *ὑπολογιστικὴ* διανόηση (*das rechnende Denken*), ἡ ὁποία ἀνοίγει μιὰ εὐκόλῃ γνωστικὴ δοσοληψία μὲ τὸν κόσμον καὶ οἰκοδομεῖ τὶς ἐπιμέρους ἐπιστῆμες. Ἀποτυγχάνει ὥστόσο νὰ φωτίσει τὴν ὑπαρξιν, καὶ κυρίως τοὺς δρυμοὺς τοῦ μυστηρίου τοῦ ὄντος· μιὰ ἔλλογῃ σύλληψη καὶ ἐρμηνεία τοῦ ὄντος ναυαγεῖ.

Ἔτσι ὁ Heidegger μεταγράφει τὴ λογικὴ χεῖρωση σὲ πίστη πρὸς τὸ εἶναι καὶ κυρίως σὲ βίωση καὶ ζωὴ μέσα στοὺς κόλπους τοῦ ἴδιου τοῦ ὄντος. Ἡ περίφημη ἄλλωστε στροφή (*Kehre*) ἀπὸ τὸ *Μηδὲν* (*Nichts*) πρὸς τὸ *εἶναι* (*Sein*), δηλ. ἡ μεταλλαγὴ τοῦ ἐρωτήματος γιὰ τὸ νόημα τοῦ εἶναι σὲ ἄκουσμα, σὲ ἐνωτισμὸ τῆς κλήσεως τοῦ εἶναι συνιστᾷ ὕψιστη θρησκευτικὴ πράξις : ὁ φιλόσοφός μας μὲ τὴν ἀπλησίαστη στοχαστικὴ ρώμη δὲν ἀκολουθεῖ τώρα

4. M. Heidegger, *Platonslehre von der Wahrheit*, Wegmarken, VK 1967, σσ. 109 κ.ἐξ.

5. Ὁ.π., *Was heisst Denken?*, Max Niemeyer Verlag, 1961², σσ. 15 κ.ἐξ.

6. M. H., *Gelassenheit*, Günter Neske, Pfullingen 1959³, σ. 13.

τὸ ὁμιχλῶδες μονοπάτι τῆς ἀναλύσεως τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως (Dasein) γιὰ νὰ ὁδοιπορήσει πρὸς τὸ Sein (Εἶναι), ἀλλὰ γοητεύεται νὰ ἀκούει τὸ κάλεσμα, τῇ φωνῇ τοῦ Εἶναι.

* * *

2. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι, μόλις ὀξύνεται ἡ φιλοσοφικὴ συνείδηση τοῦ Heidegger καὶ ὠριμάζει, κατακλύζεται ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ παιδικὰ βιώματα. Ἀποκαλύπτεται ἔτσι ἡ μία πηγή, ὁ χριστιανισμός, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖ ὁ Heidegger. Ὁ ὁποῖος ὁμολογεῖ ὅτι ἡ αὐστηρὴ παιδεία τοῦ κολλεγίου τῶν Ἰησουιτῶν στὴν Κωνσταντιῆ καὶ οἱ θεολογικὲς σπουδὲς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Φράιμπουργκ τοῦ ἀνοιξαν «τὸ δύσκολο τὸ δρόμο τῆς σκέψεως»⁷. Μεγάλην ἐπίσης ἐπίδραση ἄσκησαν ὁ πατέρας του, βαρελοποιὸς καὶ νεωκόρος στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ του, ὁ καθηγητὴς τῆς συστηματικῆς θεολογίας K. Braig καὶ ὁ τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης W. Vöge: «Χωρὶς αὐτὴ τὴν θεολογικὴ μου καταγωγὴ οὐδέποτε θὰ ἔφθανα στὸ δρόμο τῆς σκέψεως»⁸.

Εἶναι βέβαια «προτιμότερο νὰ σιωπᾷ κανεὶς σήμερα γιὰ τὸ Θεὸ στὴν περιοχὴ τοῦ σκέπτεσθαι»⁹, γιὰτὶ οἱ ὁμιλοῦντες ὁδηγοῦν κατ' εὐθειᾶν στὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ καὶ στὴν ἀπιστία. Ὁ ἴδιος ἐντούτοις ὁμιλεῖ μὲ πολὺ βάθος καὶ συμβιβασμὸ καλύπτοντας μὲ τὰ ἐνδύματα τῶν ὑπαρξιακῶν του κατηγοριῶν καὶ τῆς, ἀδιάφορης καὶ οὐδέτερης, ψυχρῆς του διαλεκτικῆς χριστιανικῆς ἔννοιες καὶ ἀλήθειες. Ὁ Heidegger ἐξ ἄλλου συμβουλεύει¹⁰ τὴν χριστιανικὴ θεολογία νὰ ἀποφασίσαι ἐπιτέλους νὰ λάβει σοβαρὰ ὑπ' ὄψη τῆς τὸ λόγο τοῦ Ἀπ. Παύλου: «οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;»¹¹ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει τὴ φιλοσοφία ὡς μωρία.

Τὸ χωρίο τοῦτο ἐνθυμίζει τὸν πατέρα τοῦ Ὑπαρξισμοῦ Søren Kierkegaard (1813-1855). Ὁ ὁποῖος ἐννοεῖ τὴ φιλοσοφία ἐπίσης ὡς μωρία. Ἡ μωρία ὅμως αὐτὴ τῆς λογικῆς εἶναι σωτηρία γιὰ τὴν ὑπαρξιν¹². Γιὰτὶ ἀφήνει νὰ ἀναδυθεῖ ἡ παντοδυναμία τῆς πίστεως, συλλειτουργοῦ τῆς αἰώνιας ἀλήθειας. Ἡ πίστις ὡς ἡ δίχως ὅρους, δηλ. ἡ ἀπόλυτη παράδοση στὴν ἀγκάλη τοῦ παρὰδόξου, τοῦ ἀ-νοήτου τῆς Ἀποκαλύψεως, πραγματοποιεῖ ὅ,τι ἀδυνατεῖ νὰ προσδιορίσει ἡ γνώση.

7. M.H., *Aus einem Gespräch von der Sprache* (Unterwegs zur Sprache), GNP 1965³, σ. 96.

8. Ὁ.π. Πρβ. καὶ τὸν Ἑναρετήριον λόγο στὴν Ἀκαδημία Ἐπιστημῶν τῆς Αἰδελλβέργης, σ. 3.

9. *Identität und Differenz*, σ. 45.

10. *Was ist Metaphysik*, σ. 18.

11. Α' Κορινθ. 1, 20, 21.

12. S. Kierkegaard, *Einführung im Christentum*, XII 33-34.

Ἡ ἄλλη πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλεῖ ὁ Heidegger καὶ ἀποτελεῖ τὴ γενέθλια γῆ τοῦ στοχασμοῦ του, εἶναι ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία. Μὲ οἰκείωση ὄχι τυχαία καὶ κριτικὴ θεώρηση σπανία πειρᾶται ὁ φιλόσοφος νὰ ἀποκαλύψει τὸ ἀνυπέρβλητο βάθος της. Ὁ ἀρχαιοελληνικὸς στοχασμὸς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν αὐθεντικός, γνήσιος, γιατί πρῶτος συνέλαβε τὴν ἀλήθεια τοῦ ὄντος. Εἶναι ἐπόμενο ὁ διάλογος μὲ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ διανόηση νὰ καθίσταται ἀφευκτος γιὰ κάθε ἐποχὴ ποὺ θέλει ἀληθινὰ νὰ φιλοσοφήσει.

Ὡστόσο διάλογος δίχως μελέτη ἀπ' εὐθείας καὶ γνώση τῶν ἀρχαίων κειμένων εἶναι ἀδιανόητος ὅσον ἀπαραίτητη εἶναι ἡ γνωριμία μὲ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα: «...αὐτὴ καὶ μόνη εἶναι λόγος (...). Ὅ,τι ἐκφράζει εἶναι ἐνώπιόν μας. Ἀπὸ τὴ λέξη φθάνομε ἀμέσως στὸ ἴδιο τὸ πρᾶγμα καὶ ὄχι σὲ μιὰ ἀπλῆ ρηματικὴ σημασία»¹³. Ἡ κατοχὴ τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ λόγου εἶναι πρωταρχικῆς σημασίας, γιατί ὁδηγεῖ πρὸς τὸ γνήσιο, ἀρχέγονο νόημα τῶν ὄντων.

* * *

3. Ἡ ἀρχέγονη αὐτὴ φιλοσοφικὴ ἐμπειρία, ὁ ὄντολογικὸς της προβληματισμὸς ἐξακολουθεῖ νὰ καθορίζει ὥς σήμερα τὴν ἐννοιολόγηση καὶ τὴν πορεία τῆς φιλοσοφίας, ἂν καὶ γνώρισε ποικιλόμορφες προσμίξεις, ἐπιχρίσεις καὶ μετασχηματισμούς.

Οἱ μετασχηματισμοὶ αὐτοὶ ἄρχισαν ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ οἱ πρωταρχικὲς ἐμπειρίες γιὰ τὸ εἶναι μεταβλήθηκαν σὲ λογικὲς κατηγορίες καὶ ἡ βίωση μέσα στοὺς κόλπους τοῦ εἶναι ἔγινε θεωρία περὶ τοῦ εἶναι. Πρόκειται γιὰ μιὰ νόθευση ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ κορυφώθηκε στὸν Fr. Nietzsche (1844-1900). Νόθευση κατὰ τὸν Heidegger συνιστᾷ ἡ ἐξαντικειμένιση τοῦ εἶναι καὶ ἡ ἀποστροφή ἀπὸ αὐτό: τὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα κατάντησε, ἔτσι, ὄντικό. Ἡ Μεταφυσικὴ, ἀντὶ νὰ ζητεῖ τὸ ὄν, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ὄντα. Τοῦτο ἐπέφερε ἀπροσμέτρητη σύγχυση. Τὸ ὄντικό, τὸ μὴ γνήσιο (Uneigentliches) πῆρε τὴ θέση τοῦ αὐθεντικοῦ (Eigentliches) καὶ ἡ ὄντολογία λάθος δρόμο. Ἀντὶ νὰ ἀποκαλύπτει ἐπικαλύπτει· ἀντὶ νὰ σέρνει ἀπὸ τὴ λήθη καὶ νὰ φέρνει στὴν ἀ-λήθεια τὸ εἶναι, τὸ παραδίδει στὴ λησμονιά: τὸ ἀποκρύπτει. Ἡ ἀπόκρυψη αὐτὴ ἀποτελεῖ τὴ μεγάλη τραγωδία τοῦ εἶναι καὶ τὴ βαρεῖα μοῖρα τῆς Μεταφυσικῆς. Γι' αὐτὸ ὁ διανοητὴς μας νομίζει ὡς θεμελιακό του μέλημα τὴν ἐξολόθρευση τῆς παραδοσιακῆς ὄντολογίας.

Ἡ ἐξολόθρευση τῆς ὄντολογίας σημαίνει ὀριοθέτηση τῶν θετικῶν δυνατοτήτων της, ὑπέρβασή της. Πρᾶγμα ποὺ ὀνομάζει ἀποστολὴ κάθε ἀληθινοῦ φιλοσοφικοῦ σκέπτεσθαι.

13. M. H., *Was ist das-die Philosophie*, σ. 12.

* * *

4. Ὁ Heidegger δὲν ἀποδέχεται τὴν ἕως τώρα ἀντίληψη τῆς φιλοσοφίας γιὰ τὸ Εἶναι καὶ τὴν οὐσία. Ἡ ὅλη δυτικοευρωπαϊκὴ ὄντολογία ἔχει βαθύτατη ἐξάρτηση ἀπὸ τὴν περίφημη Ἀριστοτελικὴ πρόταση: «καὶ δὴ καὶ τὸ πάσαι τε καὶ νῦν καὶ αἰεὶ ζητούμενον καὶ αἰεὶ ἀπορούμενον, τί τὸ ὄν, τοῦτο ἐστὶ τίς ἢ οὐσία»¹⁴. Ὁ Ἀριστοτέλης μετατρέπει τὸ ἐρώτημα: τί εἶναι τὸ ὄν, δηλ. τί εἶναι τὸ Εἶναι, σὲ ἐρώτημα: τί εἶναι ἢ οὐσία. Τὸ Εἶναι κάποιου ὄντος κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη εἶναι ἢ οὐσία του μὲ τὴν ἔννοια τῆς ὑποστάσεως. Ὁ Heidegger νοεῖ τὸ Εἶναι ὡς μία *ποιητικὴ παρουσία* (Anwesenheit), ὡς μιὰ αἰτία τοῦ Νοεῖν.

Μὲ πείσμονα προσπάθεια ἀγωνίζεται νὰ ἀλώσει λογικὰ τὸ Εἶναι καὶ νὰ δώσει σαφεῖς τὰ γνωρίσματά του:

Τὸ Εἶναι εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο δίχως καμμιά ποιότητα ἢ ιδιότητα, ἀντικειμενικὴ παράσταση ἢ ὄντικὴ κατάσταση, δυνατότητα ταυτίσεως μὲ τὸν κόσμον ἢ τὰ ὄντα. Τὸ Εἶναι εἶναι γυμνὸ καὶ κάθε κατηγορήσῃ του καταστρέφει τὴν γνησιότητά του. *Τὸ Εἶναι εἶναι τὸ ἐγγύτατο* καὶ συγχρόνως τὸ πλέον ἀπόμακρο. Ἡ ἐγγύτης εἶναι ἄλλης ὑφῆς, ὄχι χωρικὴ ἀλλὰ ποιοτικὴ καὶ γι' αὐτὸ κρυμμένη γιὰ τὴν σκέψη καὶ προσιτὴ στὴν ἄμεση βίωση. Ὁ καθημερινὸς λόγος ἀποκαλύπτει τίς ἐμπειρίες, μέσα στίς ὁποῖες συμπυκνώνονται οἱ ποικίλες σημασίες τοῦ ἀπλοῦ, ὁμοιόμορφου καὶ γενικοῦ «ἐστί»: ὁ Θεὸς εἶναι· ὁ ἄλλος εἶναι· ὁ κύριος εἶναι ἀπὸ τῆ Σουαβία· τὸ κύπελλο εἶναι ἀπὸ ἄργυρο· στίς κορυφές τοῦ βουνοῦ εἶναι γαλήνη. Τὸ «εἶναι» τοῦτο σημαίνει: ὑπάρχει, παρευρίσκεται, κατάγεται, συνίσταται, βασιλεύει. Κάτω ἀπὸ τὴν πολλαπλότητα τῶν σημασιῶν του, ποὺ δὲν εἶναι τυχαία, ἀναδύεται, δηλ. κατανοεῖται τὸ Εἶναι. *Τὸ Εἶναι εἶναι ἢ πηγὴ τοῦ ὄντος*¹⁵. Κάθε σκέψη δὲν ἐνδιαφέρεται ἀπλῶς γιὰ τὸ Εἶναι, ἀλλὰ ἀναφέρεται σ' αὐτό· καὶ δὲν ἀνάγεται ἀπλῶς μόνο στὸ Εἶναι, ἀλλὰ κατάγεται ἀπὸ αὐτό. Ἡ ἴδια ἢ κατανόηση τοῦ Εἶναι ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο θὰ ἦταν ἀδύνατη, ἂν δὲν ἀποτελοῦσε θεμελιώδη ροπὴ του. *Τὸ ξέφωτο τὸ ἴδιο εἶναι τὸ Εἶναι*. Τὴν κατανόηση, ποὺ εἶναι προοντολογικῆς ὑφῆς, ἐκφράζει ἢ γλῶσσα, ὄχι ὅμως κατὰ τρόπο ἀπόλυτο. Γιατὶ ποτὲ ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἀποδώσει τὴν κατάσταση ἐκείνη —ὄχι τὴν ιδιότητα— μέσα στὴν ὁποία ἀνοίγεται μιὰ αἰθρία, ἓνα ξέφωτο, μέσα δηλ. στὴν ὁποία ἐπισυμβαίνει ἓνας φωτισμός (Lichtung), μιὰ φανέρωση τοῦ Εἶναι¹⁶.

14. Ἀριστ. *Μετὰ τὰ Φυσικά* Z 1 1028 b 2.

15. Γρηγ. Φιλ. Κωσταράς, ὁ.π., σσ. 93 κ.ἐξ. καὶ Κ. Βουδούρη, *Μεταφυσική*, Ἀθήνα 1984, σσ. 46-50, 153-173.

16. Μ. Η., *Holzwege* VK 1963⁴, σ. 53 καὶ κυρίως *Nietzsche* II (GNP), 1961, σ. 247.

* * *

5. Ὑψηλὴ ποιητικὴ γλῶσσα, μιὰ ἀρχέγονη καὶ κραταιὰ γλῶσσα, ὅπως ἐκείνη τῶν Προσωκρατικῶν ἢ τῶν μεγάλων ποιητῶν, μιὰ γλῶσσα ποὺ δὲν ἀναλύει ἀλλὰ χρησιμοδοτεῖ ἔχει ἴσως τὸ μέγα προνόμιο νὰ ἱχνεύει αὐτὴ τὴ φανέρωση, τὴν ἀπο-κάλυψη τοῦ Εἶναι. Οἱ τραγικοὶ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα ἢ ὁ F. Hölderlin (1770-1843) στὴ νεώτερη ἐποχὴ συμφιλίωσαν ποίηση καὶ φιλοσοφία.

Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Εἶναι εἶναι ἡ ὕψιστη πραγματικότητα. Πρὸς τὴν ὁποία ὁδηγοῦν τὰ «μονοπάτια» ποὺ διασχίζουν τὸ ἀπέραντο δάσος τοῦ Εἶναι, τὴ λόχη του. Γεμᾶτα στροφές, ἀνηφορικά, κρημνώδη χάνονται μέσα στοὺς δρυμῶνες, *φέρουν στὸ ἀδιέξοδο αὐτὰ τὰ μονοπάτια* (Holzwege). Ξυλοκόποι καὶ δασοφύλακες, φρουροὶ καὶ ποιμένες τοῦ δάσους τοῦ Εἶναι γνωρίζουν τὰ μονοπάτια καὶ ὁδοιποροῦν πρὸς τὸ ξέφωτο, ποὺ σημαίνει βιώνουν βαθύτατα ἀλλὰ ἀδυνατοῦν νὰ ἐκφράσουν τὸ Εἶναι¹⁷. Γιατί, ἄραγε;

Γιατὶ τὸ εἶναι δὲν ἐννοιολογεῖται, δὲν παριστάνεται, δὲν κατασκευάζεται, δὲν εἶναι *modus* τοῦ ὄντος, τρόπος φανερώσεώς του, ὅπως λ.χ. εἶναι ἡ «ὑπαρξη» τοῦ ἀνθρώπου, ἡ «παρεύρεση» τοῦ λίθου ἢ ἡ «προχειρότητα» τοῦ τραπεζιοῦ. Τὸ Εἶναι εἶναι κρυμμένο. Ὅμως ἡ ἀπόκρυψη αὐτὴ, ἡ ἀπ-ουσία εἶναι ἡ πιὸ φωτεινὴ του *παρ-ουσία*. Παράδειγμα ὁ Χρόνος (Zeit) καὶ τὸ Εἶναι (Sein) του: μᾶς περιβάλλει καὶ μᾶς συνέχει· τὸν νοιώθουμε· εἶναι παντοῦ. Μόλις ὅμως ἐπιχειρήσουμε νὰ τὸν συλλάβουμε, δὲν εἶναι πουθενά, ὅταν δηλ. *ἐξαντικειμενίζεται, μηδενίζεται*. Ἡ παρουσία του εἶναι, ὅπως ἐκείνη τοῦ Εἶναι, μιὰ στιγμιαία βίωση, ἐσωτερικὴ αἰθρία, ξέφωτο τοῦ δάσους ὅπου ὁδηγοῦν τὰ μονοπάτια¹⁸.

Αὐτὴ ἡ ἐμπειρία, ὁ ἐξαίφνης φωτισμός, ἡ ἐπίκαιρη ἀγγελία τοῦ Εἶναι συνοδεύεται ἀπὸ τὴν πικρὴ γεύση ὡς *ἐπίγνωση* ὅτι τὰ βήματα τοῦ ξυλοκόπου θὰ χαθοῦν μέσα στὸ βαθύσκιο, ἡσυχό, ἄπειρο δάσος τοῦ Εἶναι καὶ ἀπὸ τὴν ζωοδότιδα *ἐλπίδα* ὅτι ἓνα καινούργιο μονοπάτι θὰ ὁδηγήσει σὲ μιὰ καινούργια αἰθρία, βίωση, φανέρωση τοῦ Εἶναι¹⁹.

* * *

6. Νὰ ὑπηρετεῖ τὸ Εἶναι, ἰδοὺ ἡ ἀποστολὴ τοῦ γνήσιου στοχαστῆ. Ὁ πραγματικὸς φιλόσοφος ἀσχολεῖται μὲ τὸ Εἶναι, θέτει ἀσταμάτητα τὸ ἐρώτημα γι' αὐτό. Μόνον ἔτσι μπορεῖ νὰ ὁδοιπορήσει ὄχι τόσο πρὸς μιὰ ἐλλογὴ

17. *Platonslehre vor Wahrheit*, σ. 76. Πρβλ. M. H., *Der Feldweg*, VK 1962, σ. 3.

18. Ὁ.π. στὸ *Platonslehre von der Wahrheit*, σ. 75.

19. Ὁ.π., σσ. 76 κ.ἐξ. Βλέπε καὶ X. Μαλεβίτση, «Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς καὶ ἡ χαλεπότης τῶν καιρῶν μας», ΕΦΕ, *Ἡ φιλοσοφία σήμερον*, Ἀθήνα, 1985, σσ. 190-195.



σύλληψη και έρμηνεία του Εΐναι όσο πρὸς μιὰ πιθανή ἄφιξη στὴν αἰθρία τοῦ Εΐναι, δηλ. πρὸς μιὰ ἄμεση βίωση τοῦ σὲ μιὰ σπάνια καὶ εὐλογημένη στιγμή ἀποκαλυπτομένου Εΐναι. Αὐτὴ ἡ στιγμή εἶναι μακρινή: «Γιατὶ ὁ βαθύνους Θεὸς ἀποστέργει τὸ παράκαιρο φανέρωμα»²⁰, σύμφωνα μὲ τὸν βαρυσήμαντο λόγο τοῦ Hölderlin. Τὸ οὐσιῶδες κατὰ τὸν Heidegger εἶναι ἡ ὀρθὴ στιγμή καὶ ἡ περιεσκεμμένη ἐμμονή.

Ἡ στιγμή αὐτὴ εἶναι ἀπροσδιόριστη. Τὴν ἀναμένει μάλιστα κάποτε κανεὶς διὰ βίου. Καὶ εἶναι ὄχι μόνον ἀπροσδιόριστη καὶ μακρινὴ ἀλλὰ καὶ ἐνδεχόμενη, ὑπὸ διάζευξη. Μπορεῖ νὰ φθάσει κανεὶς σ' αὐτή, ὅπως εἶναι δυνατό καὶ νὰ μὴ φθάσει ποτέ. Διότι τὸ Εΐναι δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν κρύπτη του, δὲν βγαίνει ἀπὸ τὴ λήθη του, δὲν φανερώνεται ποτὲ ὡς ἀλήθεια, ἐὰν ὁ διανοητής:

- α. «Πάρει λάθος» δρόμο ἀπὸ τὰ ὄντα πρὸς τὸ ὄν, πρὸς τὸ Εΐναι ὅπως ἔκαμε ἴσαμε σήμερα ἢ παραδεδομένη Μεταφυσική.
- β. Δὲν διακρίνει ἀνάμεσα στὸ Εΐναι καὶ στὰ ὄντα τὴν ποιοτικὴ διαφορὰ, ἀνάμεσα στὸ ὄντολογικὸ καὶ τὸ ὄντικό.
- γ. Κατηγορήσει, δηλ. προσδιορίσει τὸ Εΐναι μέσω τῶν ὄντων, ἐὰν ἀποδώσει στὸ Εΐναι τοὺς χαρακτῆρες, τὰ γνωρίσματα τῶν ὄντων.

Ἀντιθέτως ἡ στιγμή αὐτὴ θὰ ἔλθει γιὰ τὸν φιλόσοφο, ἐὰν αὐτός:

- α. Κατανοήσει ὅτι ἡ σκέψη του εἶναι ἐκεῖνο, στὸ ὁποῖο φανερώνεται τὸ Εΐναι· τὸ Εΐναι εἶναι καὶ προκαλεῖ τὴν σκέψη. Ἡ σκέψη, ἐπομένως, εἶναι παρουσία, δῶρο τοῦ Εΐναι. Στὴ γλῶσσα τῆς Μεταφυσικῆς: τὸ Εΐναι εἶναι ἡ αἰτία τοῦ Νοεῖν. Τὸ Νοεῖν, ἡ γνήσια νόηση τότε μόνον ὑπάρχει, ἐφ' ὅσον νοεῖ τὸ Εΐναι, ἐφ' ὅσον ἐνωτίζεται τὴν κλήση τοῦ Εΐναι.
- β. Ἐπινοήσει νέους τρόπους καὶ δρόμους κατηγορήσεως τοῦ Εΐναι ἢ, ἂν τοῦτο δὲν εἶναι δυνατό, τρόπους κατηγορήσεως τῆς πρὸ θεμελιακῆς του παρουσίας, ἐμφανίσεως τοῦ Εΐναι. Μιὰ τέτοια παρουσία εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη.
- γ. Χαρτογραφήσει τὸ Εΐναι (Sein) καὶ ἔτσι φθάσει σὲ ἓνα φιλικὸ καὶ πρὸς τὸ Εΐναι «ὁμορο τόπο»: τὸ Ἐδῶ-εἶναι (Da-sein), δηλ. σὲ ἐκεῖνο ποῦ Ἐδῶ, Ὡδε ἐκπροσωπεῖ τὸ Εΐναι — καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη, ὁ ἄνθρωπος. Γιατὶ ὁ φιλόσοφος θὰ ἀφίχθῃ μέσω τοῦ Εΐναι, μέσω τοῦ ὄντος πρὸς τὸ ὄν-Ἄνθρωπος; Ὁχι γιὰ νὰ ιδρύσει μιὰ ρηχὴ καὶ ἀνεπαρκῆ Ἀνθρωπολογία, ὄχι δηλ. γιὰ νὰ συσχετίσει τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Εΐναι πρὸς

20. Μὲ τοὺς στίχους αὐτοὺς τοῦ μεγάλου ποιητῆ Hölderlin (ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν «Τιτάνων», Ὁ Ἄπαντα, IV 218) κλείνει τὸ ἔργο του: *Einführung in die Metaphysik* ὁ Μ. Heidegger. Γιὰ τὶς ἀπόψεις τοῦ Heidegger πάνω στὴν ποίηση τοῦ Hölderlin βλέπε Ἄν. Γιανναρά, «Ἡ ποίηση τοῦ Hölderlin στὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ Heidegger», *Δευκαλίων* 18 (1977), σσ. 243-258.

διάφορες μορφές ὑποκειμενικότητας, ὅπως εἶναι ὁ νοῦς, ὁ λόγος, τὸ πνεῦμα ἀλλὰ γιὰ νὰ ἀναπαυθεῖ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Προσωκρατικῶν μέσα στοὺς κόλπους τοῦ ἴδιου τοῦ Εἶναι.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ἐκβάλλει σὲ κενὲς ἠθικολογικὲς ἐπικλήσεις τοῦ Heidegger ἢ θεμελιώδης ὄντολογία, ἀναλυτικὴ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἀλλὰ συμφιλιώνει τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος μὲ τὸν κόσμον τῆς χθονός.

* * *

6. Ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ διευθύνεται ἀπὸ τὸ Εἶναι καὶ κατευθύνεται πρὸς αὐτό. Ἀπὸ τὸ Εἶναι πηγάζουν οἱ οὐσιώδεις χαρακτηῖρες της: ὁ ἄνθρωπος ἐφόσον γίνει ὑπαρξὴ, εἶναι *Seinmodus*, τρόπος τοῦ Εἶναι, ἔξοχος, διακεκριμένος.

Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι *ὄντική*, γιὰτὶ μόνον αὐτὸς ἔχει ὑπαρξὴ — καὶ ἀποκτᾷ ὑπαρξὴ μόνον ὅταν τοποθετεῖται στὸ μεσότοιχο, ἀνάμεσα στὸ ἰδεατὸ καὶ στὸ πραγματικόν, ὅποτε ἀποκλείεται ὁποιαδήποτε ἀλλοτρίωση τοῦ ὑποκειμένου στὸ ἀντικείμενο καὶ τοῦ ἀντικειμένου στὸ ὑποκείμενο. Αὐτὸ θὰ πεῖ ὅτι ἡ ὑπαρξὴ νοεῖται πέρα ἀπὸ κάθε ὑποκειμενισμό καὶ ἀντικειμενισμό στὴ διάσταση ἑνὸς βιώματος ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ἄρρηκτη σχέση μὲ τὸ Εἶναι καὶ διαρκεῖ. Στὴν αὐστηρὴ γλῶσσα τῆς Μεταφυσικῆς: ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ βιοτεύει μέσα σὲ μιὰ πρωταρχικὴ κατάσταση καὶ ἀναφορὰ πρὸς τὸν κόσμον, ἀπαλλαγμένη καὶ ἀπὸ τὴν τραγικὴ ἐκ τῶν ὄντων ἐξάρτησι.

Πρὸς τούτοις ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως εἶναι *ὄντολογική*, γιὰτὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει κάτι σὰν κατανόηση τοῦ Εἶναι²¹.

Τέλος ἡ ὑπεροχὴ αὐτὴ εἶναι *ὄντικο-ὄντολογική*, γιὰτὶ ζητεῖ τὸ Εἶναι, τὸ Εἶναι της καὶ τὸ Εἶναι τῶν ὄντων.

Ὁ ἄνθρωπος εἶναι *ἔκ-στασις* (Existenz). Ἵσταται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του στὸ Εἶναι. Ὑπάρχει μόνον, ἂν παραμείνει *ἐκτὸς ἑαυτοῦ*. Ἡ ὑπαρξὴ εἶναι *ἄνοιγμα*, *ἐξοδος*, *παράθυρο* πρὸς τὸ Εἶναι. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι γνήσιο ὑποκείμενο μόνον, ὅταν εἶναι *ἐξω-κεντρικός*: ὅταν δρᾷ μέσα στὸν κόσμον ὡς *φρουρὸς καὶ ποιμὴν τοῦ Εἶναι* (Hirt des Seins), ἐπάνω στὴ σκοπιὰ τοῦ *Ἐδῶ* (Da), τῆς ἐγκοσμιότητας. Ἡ ὁποία εἶναι θεμελιακὴ δομὴ τῆς ὑπάρξεως, δηλ. τοῦ ἀνθρώπου. Ἀκριβῶς γιὰ νὰ ὑπογραμμίσαι ὁ Heidegger τὸν βασικὸ αὐτὸ χαρακτηῖρα, τὸ *ἐν τῷ κόσμῳ Εἶναι* (in-der-Welt-Sein) ὀνομάζει τὸν ἄνθρωπον *ᾠδε - εἶναι* (Da-Sein)²².

Τοῦτο, ἡ ἐγκοσμιότητα, διαστέλλει τὸν φιλόσοφο τοῦ Μέλανος Δρυμοῦ ἀπὸ ὅλη τὴν προηγούμενη φιλοσοφία. Γιὰτὶ τονίζοντας τὴν χοϊκότητα,

21. M. H., *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, 1963¹⁰, σ. 183.

22. Γρηγ. Φιλ. Κωσταρᾶ, ὁ.π., σσ. 106 κ.ἐξ.



τὸ πεπερασμένο τοῦ ἀνθρώπου, ἡ γήϊνη σύσταση, ὁ χρονικός του χαρακτη-
ρας οἰκοδομεῖ μιὰ Μεταφυσική τῆς πεπερασμένης ὑπάρξεως. Ὁ Heidegger
καταργεῖ τοὺς μέχρι τώρα ὄντολογικοὺς προσδιορισμοὺς τοῦ ἀνθρώπου ὅτι
εἶναι *φυσικὸν ὄν καὶ συγχρόνως ζῶον λόγον ἔχον*²³, πεπερασμένον πλάσμα,
ens creatum ὑπὸ τοῦ ἀπείρου Θεοῦ, προικισμένο μὲ *intellectus finitus*. Οὐσία
τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὴν ἄποψη τοῦ Heidegger, εἶναι νὰ ὑπάρχει μέσα
στὸν κόσμον μαζί μὲ τοὺς ἄλλους καὶ μὲ τὰ ὄντα ὡς τόπος ἐκκαλύψεως, φω-
τισμοῦ, κατανοήσεως τοῦ Εἶναι.

Τὰ ὄντα εἶναι ἄλλης φύσεως (*natura aliqua*) δηλ. *εἶναι*, δὲν ὑπάρχουν.
Παρευρίσκονται ἢ εὐρίσκονται ἐν χειρὶ (*Vor- ἢ Zuhandensein*). Ὁ ἄνθρωπος,
ἀντιθέτως, μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ὄντολογικὰ ἢ νὰ εἶναι ὄντικά. Στὴν πρώτη
περίπτωση πραγματοποιεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ καταξιώνει τὴν ὑπεροχή του,
ἐνῶ στὴ δεύτερη τὴν ἀρνεῖται· ἐκπίπτει στὴν τάξη τῶν ὄντων· χάνει τὴν
ὑπαρξή του καὶ καταστρέφει τὴν προτεραιότητά της: Ἀποφασίζει κατὰ τοῦ
ἑαυτοῦ του²⁴.

Τὰ ὄντα δὲν ἔχουν ὑπαρξή, ἀλλὰ *παρεύρεση* (ὅπως τὸ βουνὸ ἢ τὸ πρό-
βατο, ἓνα φυτὸ ἢ ἡ θάλασσα) καὶ *προ-χειρότητα* (ὅπως τὰ ἐργαλεῖα, ἓνα σφυρὶ
ἢ ἓνα ἀλέτρι). Γι' αὐτὸ χρειάζονται νέες κατηγορίες, δηλ. τὰ ὑπαρξιακὰ χα-
ρακτηριστικά (*Existenzialien*), ἀπαιτεῖται καινούργια ὁρολογία γιὰ τὰ ὄντα
ποὺ δὲν ἐπικοινωνοῦν, δὲν συναντῶνται ἀλλ' ἀπλῶς γειτνιάζουν. Δὲν ἐρω-
τοῦν, δὲν κατανοοῦν, δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ Εἶναι τους. Δὲν μοχθοῦν, δὲν
εἶναι γι' αὐτὰ ἢ γῆ «γῆ τῆς δυσχέρειας καὶ τοῦ ἄμετρου ἰδρώτα»²⁵.

Ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξή, *ἀνοιγμένη* στὸν κόσμον καὶ ἄγρυπνη στὴ σκοπιὰ
τοῦ Εἶναι, ποιμὴν τοῦ Εἶναι, γρηγορεῖ, μοχθεῖ, ἀγωνίζεται καὶ μεριμνᾷ. Ἡ
μέριμνα, ἔσχατος προσδιορισμὸς τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρωπίνου Εἶναι, εἶναι
βαθύτατη ἔγνοια τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὰ πράγματα καὶ τὸν κόσμον, γιὰ τοὺς ἀν-
θρώπους καί, τέλος, γιὰ τὸν ἑαυτό της καὶ τὸ Εἶναι. *Βιομέριμνα* (*Besorge*),
ἀνθρωπομέριμνα (*Fürsorge*) καὶ *γνήσια μέριμνα* (*Sorge*) εἶναι οἱ τρεῖς μορφές
μέριμνας. Κάθε μορφή ἔχει ἄπειρες δομές καὶ διαπλοκὲς καὶ ρίχνει ἓνα πυκνὸ
δίχτυ σχέσεων μὲ τὸν ἔξω κόσμον.

* * *

7. Τὴν εὐγενέστερη καὶ οὐσιαστικότερη ἀναφορά, τὸ ὑψηλότερο εἶδος
σχέσεως ὑπάρξεως καὶ κόσμου οἰκοδομεῖ ἡ τέχνη. Ἡ ποίηση εἰδικώτερα
συναντᾷ τὰ πράγματα καὶ τὰ συντάσσει σὲ κόσμον· τὰ ἐξάγει ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ

23. Ἀριστ., *Περὶ ψυχῆς* B 2, 413 b 7 καὶ *Ἠθικά Νικομάχεια* Z 2, 1139 a 12.

24. Μ. Η., *Sein und Zeit*, σσ. 114 κ.έξ. Βλέπε καὶ τὴν ἐλληνικὴ μετάφραση Γιάννη
Τζαβάρα, *Εἶναι καὶ Χρόνος*, τόμ. 2, Δωδώνη, Ἀθήνα 1978 καὶ 1985. Ὁμοίως «Μεταφυ-
σική καὶ τεχνική» ΕΦΕ, *Ἡ φιλοσοφία σήμερα*, σσ. 253-260.

25. Ι. Αὐγουστίνου, *Ἐξομολογήσεις* 10, 16.

τους χάος καὶ τὰ προάγει σὲ συνάντηση, σὲ ἐπικοινωνία, σὲ ὁμιλία. Ὅχι ἡ καθημερινὴ ὁμιλία ποὺ θητεύει στὴν πρακτικὴ ὠφέλεια καὶ ἀστοχεῖ, ἀλλὰ ὁ ποιητικὸς λόγος, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχέγονη, πρωταρχικὴ γλῶσσα (Ursprache) ἀποκαλύπτει τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων. Αὐτὸ εἶναι δυνατόν, ἐπειδὴ τὸ Εἶναι καὶ τὸ Ἐδῶ-εἶναι εἶναι ποιητικά. Ἡ ποιητικὴ δημιουργία ἐκφράζει τὸ Εἶναι.

Ὅχι μόνο τῆς ποιητικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἔχει ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος. Μὲ τὸ καλλιτέχνημα ἔρχεται σὲ συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του ὁ ἄνθρωπος, ἐνῶ τὸ ἔργο τέχνης ἀναχωνεύει μέσα του τὸ σύνολον τῶν σκέψεων, τῶν ἰδεῶν, τῶν συναισθημάτων μιᾶς ὀρισμένης ἐποχῆς. Ἡ ὁποία μέσω αὐτοῦ γίνεται *ἱστορική*, δηλ. παρουσία εἰς τὸ διηνεκές. Παράδειγμα ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικὸς ναός. Στοιχεῖα μὴ ποιητικά ποὺ τροφοδοτοῦν καὶ ὑπάρχουν στὸ ἔργο τέχνης εἶναι ἡ γῆ, ὁ τόπος ποὺ δανεῖζει τὰ ὑλικά του²⁶.

Ἡ γῆ εἶναι ἡ φύση τῶν Ἑλλήνων. *Φύση* εἶναι ἡ ἐκδίπλωση, τὸ ἄνοιγμα, ἡ παρουσία, ἡ ἀποκάλυψη, ἀλλὰ καὶ ἡ κρύψη καὶ στέρηση, ποὺ ὅμως ἀγγέλλει τὴν παρουσία τοῦ Εἶναι. Ἡ φύση ἢ ἡ γῆ τοῦ Heidegger, στὴν ὁποία ἀνήκει κάποιο πρᾶγμα, φανερώνεται στὸ ἔργο τῆς τέχνης. Ἀποστολὴ του εἶναι νὰ ἰσορροπήσει τὰ δύο στοιχεῖα, δηλ. τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος καὶ τὸν κόσμον τῆς χθονός.

Ὁ κόσμος τῆς χθονός, τὸ ὑλικὸ χρησιμοποιεῖται καὶ χρησιμοποιούμενο ἀφανίζεται· τὸ ἔργο τέχνης παραμένει, ἡσυχάζει ἐν ἑαυτῷ. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ὅτι ἡ γῆ, ἡ φύση εἶναι ἓνας ἀναγκαῖος ὅρος, προσδιορισμὸς τοῦ ἔργου τέχνης καὶ ὅτι ὁ ἐφησυχασμὸς τοῦ ἐγγυᾶται τὸν ἐφησυχασμὸ τοῦ ὄντος ἐν γένει.

* * *

Πρωταρχικὸ στὴν καλλιτεχνικὴ δημιουργία εἶναι ἡ προβολὴ τῆς οὐσίας τῆς ἀλήθειας, τὸ φανέρωμα τῆς ἀλήθειας. Ἔτσι ἡ Αἰσθητικὴ ἐκβάλλει στὴν Ὀντολογία πάλι, καθὼς μὲ τὰ ἔργα τῆς προσπαθεῖ νὰ ἀποδώσει ὅλη τὴν ἔνταση ἀνάμεσα στὸ πνεῦμα καὶ τὴν ὕλη, στὴ γῆ καὶ στὸν οὐρανό, στὸ φθαρτὸ καὶ στὸ αἰώνιο, στὸ Εἶναι καὶ στὸ Μὴ εἶναι. Τὴν τέχνη —καὶ μάλιστα τὴν ποίηση ὡς ὑψίστη μορφή της γιατί ὡς ὑλικὸ χρησιμοποιεῖ ἓνα «ἐπικίνδυνο» ἀγαθό, τὴ γλῶσσα ποὺ ἀποκαλύπτει τὸ Εἶναι τοῦ Ἀνθρώπου— θεωρεῖ ὁ Heidegger ὡς τὸ σκῆνωμα, τὸν οἶκο τοῦ Εἶναι καὶ τὴν προσπάθεια τοῦ δημιουργοῦ νὰ ἀποδώσει αἰσθητικά, νὰ παραστήσει κάποιο νόημα, τὴν ὀνομάζει πάλι μὲ τὸ Μηδέν, ἀγῶνα γιὰ τὴν καθίδρυση τοῦ ὄντος:

26. A. de Waelhens, *Phénoménologie et vérité*, Paris 1953, σσ. 145 κ.ἐξ. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ: *La philosophie de Martin Heidegger*, Louvain 1967⁵ καὶ *Chemins et impasses de l'ontologie heideggerienne*, Louvain 1953. Ἐπίσης Λ. Κουλουμπαρίτση, «Ἀρχαία τέχνη καὶ τεχνική», ΕΦΕ 1 (1984), σσ. 51-63.

«Οἱ δύο ὁμόρριζοι κορμοὶ τῆς ποιητικῆς πράξεως εἶναι τὸ τραγούδι καὶ ἡ σκέψη. Φυτρώνουν ἀπὸ τὸ εἶναι καὶ τραβοῦν ψηλὰ πρὸς τὴν Ἀλήθειά του»²⁷.

RECONCILIATION OF INTELLECT AND EARTH IN M. HEIDEGGER

S u m m a r y

Martin Heidegger's philosophical thought is deeply influenced by the ancient Greek philosophical tradition which, however, he strives to surpass. The center of M. Heidegger's thought and its source, at the same time, is the absent essential, i.e. the Being. The human existence is the superior, distinguished presence of this Essential. With his calculating intelligence, man starts a continuous cognitive exchange with the world; with his reflectional thought he endeavours to approach the Essential, the Being. However, a reasonable conception and interpretation of the Being is difficult and, not seldom, is wrecked.

This failure, nevertheless, shows another way, the immediate experience of the Being which is to reveal in a rare and blessed moment as well. This moment is remote and indeterminable sometimes. One may expect it during his whole life, because the «profound God dislikes the untimely revelation», as Hölderlin says. What is here substantial is the right attitude and the prudent persistence. This means that expecting it man is possessed by the Being which he possesses at the same time.

A fundamental Ontology, therefore, cannot but be analytical of the human existence with no moralistic invocations. In the human existence the world of the intellect is reconciled with the world of the earth. The noblest and the most sublime expression of this relation is erected by means of art and, particularly, by means of poetry: a philosophizing poetry or a poetical philosophy. The artist and the philosopher have the mission to balance the two elements: the intellect and the earth, the «Nature».

Therefore, art and philosophical thought can both be regarded as fruits of the same root, which is the «poetical» creative action.

Athens

Greg. Phil. Costaras

27. M.H., *Aus der Erfahrung des Denkens*, Günther Neske, Pfullingen, 1963², σ. 7.